

MASARYKOVA UNIVERZITA

Fakulta sociálních studií

Katedra sociální politiky a sociální práce

Sociologie (SPR219)

Skupinová seminární práce

Téma: Rozbor a stručné zhodnocení vybrané knihy

z čeho konkrétně?

C-D

*- větší popis, dlouhá,
mnoho interpretací
mnoho výsledků z aplikací
o které není jasné na Foucaultovi
knihu, ale v textu
dostatek komentářů?*

Vypracovaly:

Lenka Cikrlová/437970

Monika Holzová/439830

Michaela Žitňáková/439601

OBSAH

ÚVOD

1. Autor
2. Obsah
 2. 1 Předmluva
 2. 2 První kapitola - Stultifera navis
 2. 3 Druhá kapitola - Velké uvěznění
 2. 4 Třetí kapitola - Blázni
 2. 5 Čtvrtá kapitola - Podoby šílenství
 2. 6 Pátá kapitola - Lékaři a nemocní
 2. 7 Šestá kapitola - Velký strach
 2. 8 Sedmá kapitola - Nové rozdělení
 2. 9 Osmá kapitola - Zrození útulku
 2. 10 Závěr
3. Subjektivní zhodnocení díla
4. Využitelnost díla v oblasti veřejné a sociální politiky a sociální práce

POUŽITÁ LITERATURA

ÚVOD

Cílem tohoto textu je přiblížit čtenáři knihu *Dějiny šílenství* od autora Michaela Foucaulta, ve které hledá historické kořeny pojmu *duševní choroba*. V první části textu stručně představíme autora. V následující části se budeme zabývat obsahem knihy, který čtenáři přiblížíme v rámci jednotlivých kapitol. Dílo následně subjektivně zhodnotíme a

v poslední části textu se zamyslíme nad jeho využitelností v oblasti veřejné a sociální politiky a sociální práce.

~~1. Autor~~

Michel Foucault (1926 -1984) byl francouzský filosof a psycholog, byl představitelem intelektuální avantgardy sedmdesátých let. Ve své práci se zabýval především mentálními chorobami, delikvencí či sexuálním chováním a jejich historickým vývojem. Foucault nabízí nový pohled na některé civilizační jevy, především se zabýval tématem moci (Foucault, 1993)

v Otázce, oproti komu?

~~2. Obsah~~

Autor rozčlenil své dílo do 8. kapitol spolu s předmluvou a závěrem. Toto dělení ctíme a v této části věnujeme pozornost jednotlivým kapitolám zvlášť. Některé kapitoly považujeme za méně významné pro následné zhodnocení v praxi, tedy jim nevěnujeme tolik pozornosti a přenecháváme je jiným oborům.

2. 1 Předmluva

Foucault se ve svém díle vrací do *nulového bodu*, kdy ještě šílenství nebylo nijak vymezeno. Jeho cílem je zjistit kdy, jak a proč bylo *šílenství* odděleno od *ne-šílenství*, jinak řečeno kdy, jak a proč byl *nerozum* oddělen od *ne-rozumu*. Na této cestě odstupuje od všeho, co o šílenství víme, především nepoužívá žádný z pojmů a definic psychopatologie. Toto putování otevírá dveře novým pohledům a nutí nás přemýšlet o faktech, která pro nás do dnes byla jasně daná.

Podle autora již skončil jakýkoliv dialog mezi člověkem rozumu a člověkem šilným. V dnešní době stojí na jedné straně rozum a na druhé ne-rozum. Člověk rozumu jasně definuje a odděluje, co již není rozumné. K šilencům jsou posíláni doktoři a léčebnými prostředky je léčí na ne-rozum. Existuje už jen řeč psychiatrie, což je *monolog rozumu o šílenství*. „*Šílenství mlčí v klidu vědění, které toho o ní ví tolik, až na ni zapomíná*“ (Foucault, 1993: 5).

2. 2 První kapitola - STULTIFERA NAVIS

V této kapitole se autor ~~zprvu~~ věnuje konci středověku. Obzvláště významné je období, kdy ze západního světa mizí lepra. *Leproserie* (tedy ústavy pro malomocné) se rozprostřely po celé Evropě. Malomocní byli jakýmsi důkazem o Bohu a to jak o jeho hněvu, tak dobrotě. Nemoc byla trestem za jejich hříchy, avšak byla i cestou k vykoupení. Lidé věřili, že vyobcování je pro malomocného spása. Odchod lepry se slaví v roce 1635 a občané oslavují Boha, že je této nemoci zbavil.

Ačkoliv je společnost lepry zbavena, hodnoty a obrazy spojené s postavou malomocného jsou však zachovány. *Leprosérie* zůstaly jen nějakou dobu bez využití. Stejně jako byli totiž malomocní vyobcováváni, budou za dvě nebo tři století podobným způsobem posílání často i do stejných ústavů *chudí, tuláci, provinilci a „pomatené hlavy“*.

Na období středověku navazuje renesance a přichází obraz tzv. *Lodi bláznů* (Narrenschiff). Naložené lodě bláznů pluly od města k městu a z bláznů se často stávali tuláci. Blázni byli vyháněni z měst, aby se však nevraceli, často byli nakládáni na lodě, které je vykládaly neznámo kde. Pro některé šílence však sloužily nemocnice, jiní byli zavíráni do vězení. Určitým rituálem se stalo bičování šilenců a jejich slavnostní vyhánění z města. Autor pouze odhaduje důvod, proč některým bylo dovoleno zůstat a o jiné bylo postaráno. Podle něj mohlo jít o vyhánění cizinců, obce se starali pouze o své občany.

Postava blázna i lodi bláznů se objevuje v literatuře i malířství znázorňující nejistotu a ubohost lidí. Do druhé poloviny 15. století panuje pouze téma smrti v podobě válek a moru. Následně však přichází podoba blázna, který smrt předpovídá. Vládu nad zemí přebírá Satan. „Lod' bláznů pluje rozkošnou krajinou, kde všechno probouzí touhu; jakýmsi novým pozemským rájem, kde člověk necítí bolest ani žádnou potřebu, ale přesto se mu nenavrací nevinnost. Je to štěstí falešné, d'ábelský triumf Antikrista, hrozba blízkého konce“ (Foucault, 1993: 14). Renesance dává průchod šílenství, které ji fascinuje a objevuje se ve velkém množství uměleckých děl. Je spjato se vším, co je v člověku špatné.

Šílenství je v tomto období však spojováno nejen s apokalypsou, ale i s mravností. Šílenství je jednoduše vada. Může se pojít s beznadějnou vášní či smrtí a vraždou. Existuje celá řada „druhů“ šílenství, které je i v umění zpracováváno odlišně.

pošle
keho 3

2. 3 Druhá kapitola - VELKÉ UVĚZNĚNÍ

Zatímco renesance dala šílenství průchod, osvícenství jej umlčí. V 17. Století vznikly velké internační budovy, do kterých byli společně zavíráni chudí, povaleči, trestanci i blázni. Již od 17. století jsou tedy šílenství vykazováni do internací.

Za opěrný bod nám slouží založení *Všeobecného špitálu* v Paříži v roce 1656. Všeobecný špitál však není léčebné zařízení, ale jakýsi polosoudní celek, který rozhoduje o vině a vykonává trest. O všem rozhodují správcové, kteří mají dovoleno užívat pranýřů, cel, podzemních žalářů aj. dle svého uvážení. „*Špitál je podivná moc, postavená králem mezi policií a soudnictvím, moc na hranici zákona: třetí kategorie represe*“ (Foucault, 1993: 32).

Takovýto špitál je zřízen v každém městě v království. Do toho se přidává i církev, která zakládá svoje vlastní instituce, které se v podstatě neliší od všeobecných špitálů. Podobné špitály jsou budovány i v Německu a Anglii, ačkoliv pod jinými názvy, jejich poslání jsou stejná – *odsouzení zahálky*. Úkolem bylo *bránit žebrotě a zahálce jakožto pramenům veškerého neřádu*. Je zakázáno žebrotě a žebráci jsou chytáni a zavíráni za zdi špitálu.

Primárním důvodem pro založení špitálů je ekonomická krize postihující západní Evropu. Pokaždé, když roste počet nezaměstnaných, roste i počet obyvatel špitálů.

V dobách nekrizových dostávají však internace jiný smysl – „*Už nejde o to, zavírat nepracující, ale donutit zavřené k práci, aby sloužili všeobecnému prospěchu. Systém střídání je jasný: v dobách plné zaměstnanosti a vysokých mezd laciná pracovní síla; a v období nezaměstnanosti vstřebání zahálčů a ochrana společnosti před neklidem a bouřemi*“ (Foucault, 1993: 39). Všichni musejí pracovat. To se však zanedlouho prokáže jako ne příliš dobrý nápad – vzniká vysoká konkurence a nezaměstnanost vzniká jinde a co hůř, mezi poctivým obyvatelstvem. Ekonomická funkce špitálů se tedy postupně vytrácí a zůstává její funkce „zamaskovat bídu a vstřebat nezaměstnané“.

Kromě ekonomiky je řešen i pokles mravů a mravnost se ocitá pod úřední správou stejně jako obchod a ekonomika. Špitál tedy napravuje všechny mravní nedostatky přísným pokáním. Prohřešky jsou trestány, čtou se zbožné knihy, jsou vedeny motlitby. Cílem je tedy vymanit chovance z otročení hříchů, aby nebyli navěky zatraceni.

Osvícenství jako by si dalo za cíl odvrhnout mimo společnost všechny formy lidské neužitečnosti. Na šílenství je poprvé nahlíženo sociálně - *z perspektivy chudoby, neschopnosti pracovat, nemožnosti zapojit se do společenství; kdy se propojuje s problémy obce*.

kdo
konkretně
a proč
?

2. 4 Třetí kapitola – BLÁZNI

Podle autora mohla být jedním z důvodů zavírání bláznů do internací snaha vyhnout se skandálu. Zatímco v renesanci se všechny formy ne-rozumu směly veřejně projevovat, v osvícenství znamená šílenství zlo, na které musí být zapomenuto. Někteří šílenští jsou však

očistách je však podstatný jakýsi prvek přepadení, např. připoutanému šílenci se lije studená voda na hlavu, nečekané shození do vody...

Regulace pohybu. Využívá se různých forem chůze a běhu, které jsou prospěšné pro lepší fungování těla. V případě melancholie a hypochondrie se doporučuje zejména projížďka na koni pro posílení a oživení krve a fluid. Předepisována je také cesta po moři, která je přirozeným rytmem přírody a navíc cestování ovlivňuje chod myšlenek.

V 18. století se začíná významně projevovat myšlenka, že šílenství nejde léčit jen pomocí fyzických prostředků, ale je potřeba také léčba mravní. V této souvislosti však ještě nemůžeme hovořit o psychologické léčbě, i když jisté náznaky se tu objevují. Využívá se například léčení hudbou či vášní. Při léčbě šílenství je nejlepší vášň strachu, kdy se projevy zuřivosti a výbuchy vzteku krotí pomocí hrůzy z trestu.

kyjn
a jsk ?

2. 7 Šestá kapitola – VELKÝ STRACH

Ve druhé polovině 18. století se mezi lidmi začíná objevovat strach ze samotné internace, vrací se obraz dávných leproserií, místo nichž se nyní nachází internační domy. „Lidé se bojí jakéhosi tajemného zla, které se prý šíří z internačních domů a brzo má ohrozit celé město. Hovoří se o vězeňských horečkách; o kárách s odsouzení, lidmi v řetězech, které projíždějí městy a nechávají za sebou brázdou zla; věří se v imaginární nákazy přenášené kurdějemi, prorokuje se, že otrávený vzduch zamoří obytné čtvrti“ (Foucault, 1993; 122). Lidé byli tak vyděšení z jakési pařížské epidemie, která je údajně zapříčiněna Všeobecným špitálem, že byla do špitálu vyslána komise, která uznala, že se zde nachází „hnilobná horečka“, která je však způsobena špatným počasím a panuje tudíž po celém městě. Strach v lidech však přetrvával a proto byla nutná reorganizace a očista internačních domů.

Další hrůzou panující mezi lidmi je strach z tenké hranice mezi rozumem a šílenstvím. Šílenství již není spojováno s prohřeškem a provinilostí či animalitou, nyní je vyvoláváno prostředím narušujícím smyslové vnímání, vzdalováním se bezprostřednímu světu a druhým lidem. Takovou příčinou může být *bohatství, život v hojnosti a zahálce*. Nebezpečná je také *svoboda*, protože hrozí nerozhodnost, pocit nejistoty či lpění na jednom zaujatém postoji.

nebo ?

Dalším významný vliv má *náboženství* a s tím spojená přehnaná mravnost, přílišná starost o spásu a hrůza z božího trestu. Také *rozvoj věd* může mít neblahé účinky, protože lidé se zabývají příliš abstraktními či složitými úvahami, vedou sedavý živo, aniž by posilovali své tělo, důsledkem toho je pak tuhnutí mozku, které vede až k demenci. Zejména ženy jsou pak ohroženy přílišnou *citlivostí*, kterou podněcují moderní divadelní tragédie a romány vyvolávající prudké a nebezpečné pocity.

náboženských zásad na ducha nemocných. Náboženství ukazuje, že rozum je v šílenství stále přítomný a může přivést člověka zpátky ke zdraví.

Tyto organizace mají pomatené zejména monitorovat, nepoužívají nátlakové metody, snaží se změnit chod jejich myšlenek, povzbuzují je a postupně zapojují do práce. Společnost těchto pomatených osob má také připomínat jednu velkou rodinu – zdánlivě vytváří kolem nemocného přirozené prostředí, ve skutečnosti však dochází k ještě větší izolaci.

Útulky byly institucemi s vlastními nástroji trestů a nejednaly v rámci běžných právních norem, mohli bychom ale najít podobnost se způsoby trestání odsouzcenců – např. fyzické týrání.

2. 10 Závěr

Ne-rozum je v centru zájmu již několik staletí, je tématikou nejslavnějších obrazů i literárních děl. Pro mnoho autorů je dokonce klíčovým prvkem jejich tvorby a rozhovor mezi šílenstvím a rozumem se stává nevyčerpatelným zdrojem inspirace.

3. Subjektivní zhodnocení díla

z jaké perspektivy?

V první řadě bychom chtěly posoudit přehlednost a strukturu textu. Autor chce zaznamenat historii šílenství, místy však text postrádá potřebnou chronologii. Autor začíná své bádání koncem středověku a pokračuje dalšími obdobími, ve kterých se však často vrací do období předchozích. To vede k tomu, že je text nepřehledný a člověk se v něm může snadno ztratit. Autor dále odkazuje na velké množství literárních, uměleckých a filozofických děl dalších autorů, avšak čtenáři je příliš nepřibližuje, což zapříčiňuje ještě větší zmatenost (v případě, že čtenář všechny literární, umělecká a filozofická díla nezná).

Celé dílo také není pojato jen jako odborná studie, ale nachází se na pomezí umělecké literatury, což dosvědčuje přílišná metaforičnost a filosofické úvahy. Některé pasáže je tudíž nutno číst vícekrát pro pochopení smyslu.

Na druhou stranu oceňujeme, že autor přináší jiný pohled na problematiku šílenství. Oprošťuje se od toho, co považujeme v dnešní době za samozřejmé a nevyužívá vůbec pojmů psychopatologie. Tento jeho pohled shledáváme využitelným nejen v oboru sociální práce a to hned z několika důvodů.

— jiný než do + jiný?

4. Využitelnost díla v oblasti veřejné a sociální politiky a sociální práce

Kniha vede k zamyšlení nad vývojem postoje státu a celé společnosti nejen k duševním chorobám, ale i jiným onemocněním, chudobě a zločinu. Vede nás k otázce, zda dnešní způsob zacházení s lidmi, kteří se nějakým způsobem odlišují a kteří nejsou soběstační, je ten „správný“, či se jednou budou další generace ohlížet za naši práci se stejným nepochopením, s jakým se my dnes díváme na praktiky osvědčených dozorců v internačních domech.

Karl Gustav Jung zavedl pojem *kolektivní nevědomí lidstva*. V rámci svého cestování a poznávání různých kultur i necivilizovaných kmenů zjistil, že lidé trpící halucinacemi mají totožné představy jako domorodé kmeny, které tyto představy často promítají do svých náboženství. My, lidé rozumu, osoby nerozumné zavíráme do institucí, kde jsou kvůli těmto „chorobným“ představám léčeny. Nepramení však naše představa, že právě my jsme ti rozumní jen z toho, že jsme ve většině, proto jsme lepší a tudíž se vše musí řídit podle nás? Co když právě my jsme „blázní“ proto, že jsme se odchýlili naší původní přirozenosti, potlačili jsme naše pudy a představy a místo toho jsme si stanovili určitá pravidla, normy a hodnoty? Lidé s psychickou poruchou možná vykazují příznaky šílenství jen z důvodu toho, že nejsou schopni se těmto hodnotám přizpůsobit, protože ve skutečnosti člověku nejsou od přírody vlastní. Jak již bylo zmíněno výše, vede nás to tedy k etické otázce, zda selekce takto „nemocných“ a následné zacházení s nimi je správné. Někteří psychologové by se dokonce mohli ptát, zda vlastně nejsme my ti šílení, když osoby zavíráme a léčíme na něco, co je třeba normální?

Hranice rozumu a nerozumu bereme za samozřejmé, ty se učíme a následně podle nich i pracujeme – osoby, které mají halucinace, umísťujeme do psychiatrických klinik, stejně jako zločince uvězňujeme do nápravných zařízení. Umísťování osob s jakýmkoliv handicapem do institucí na okraji společnosti bývá často spojeno s komunismem, kterému bývá dávána za vinu izolace zejména seniorů, ale také zdravotně/mentálně postižených osob od zbytku populace. Stáří a choroby byly pro tento režim „nežádoucími jevy“, které musely být skryty. Foucault nám však v tomto díle dokazuje, že historie těchto institucí sahá ještě o něco dále. Již za doby osvětenství byly nejrůznější skupiny obyvatel odsouvány na okraj města a skrývány za zdmi internačních domů. Toto dílo nám tedy přináší ještě trošku jiný pohled na umísťování cílových skupin do institucionální péče.

Inspirovatel je také myšlenka, o které se Foucault zmiňuje a to ta, že samotné věznění může ze zdravých a rozumných lidí udělat šílence. Ačkoliv je v posledních letech kladen

proč?
výsledek
P
o
blázní
je
přirozenost
?
co-
uvěznit
?

důraz na možnost setrvání v domácím prostředí a na co největší začlenění osob s nejrůznějšími handicapy do společnosti, institucionální péče přetrvává a to především v případě psychických poruch. Mezitím co např. pro zdravotně postižené osoby existuje hned celá řada nejen pobytových, ale i terénních a ambulantních služeb, řešení v případě duševních poruch je dosti striktní – psycholog, psychiatr a když je potřeba, tak psychiatrická léčebna. Mezi psychologem a léčebnou stojí už jen „vážnost“ poruchy a jiná pomoc málokdy připadá v úvahu. Zatímco zdravotně postižení jsou plně, nebo alespoň částečně, podporováni v setrvání v domácím prostředí, duševně nemocní jsou aktivně zavíráni na klinikách, kde jim má být poskytnuta ta „nejlepší a nejvhodnější“ péče. Stává se, že lidé po návratu do běžného života „selhávají“ a do léčeben se vrací. Někdo by z tohoto možná vyvodil, že jejich zlepšení je dáno ústavní péčí, kdežto relaps je dán nezvládnutím běžných podmínek života. Tyto osoby jsou však často odkázány opět jen na psychologa a psychiatra, jež vídají jen párkrát do měsíce. To nás vede k zamyšlení, zda i pro tyto osoby by nebylo vhodné zřídit takové služby, které by jim pomohly překlenout období mezi „každodenní“ péčí a „skoro žádnou péčí“. Nebylo by vhodné nevybavovat takto nemocné jen kopou prášků, které jim pomohou zvládnout návrat do reality, ale poskytovat vhodné služby i s poradenstvím pro jejich rodiny? Nebo naše společnost chce zavírat osoby, které se nechovají „normálně“, protože v nás přetrvává strach stejně, jako tomu bylo kdysi, po celé období středověku i novověku?

je třeba
ask?
kdo
to
tvrdí?

co je to
za
služby

Foucault nám tedy nabízí něco, co je nazýváno jako sociologická imaginace. Tato specifická sociologická perspektiva vychází ze tří schopností:

- Odmyslet se od každodenní zkušenosti a své osobní situace
- Podívat se na tyto zkušenosti a situace novým způsobem
- Nahlížet na ně a interpretovat je v širších souvislostech

I on se dívá na šílenství novým způsobem a tímto způsobem by mělo být nahlíženo nejen na psychické poruchy. Každý pomáhající pracovník by se měl na situaci svých klientů umět podívat v širších souvislostech, neškatulkovat a brát v potaz individuální potřeby klienta.

v širších?